

מבוא לפירושו של ר"י חיון לספר יחזקאל

א. פתיחה

ר' יוסף בן אברהם חיון, מנהיגה של קהילת ליסבון בשלהי המאה השש-עשרה, הוציא מתחת ידיו ספרות פרשנית מרובה. דמותו ויצירתו, זכו לסקירה מקיפה במונוגרפיה של אברהם גרוס - ר' יוסף בן אברהם חיון - מנהיג קהילת ליסבון ויצירתו (רמת גן, תשנ"ג)¹.

פעילותו בתחום פרשנות התנ"ך כוללת חיבורים רבים - פירוש על התורה, פירוש ההפטרות, פירושים על ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל. פירוש על ספר תהילים, ועל המגילות - אסתר, איכה ושיר השירים.

אנו מציגים להלן קטע מפירושו של הר"י חיון לספר יחזקאל. קטע זה מוסב על פרק מ' - הראשון מפרקי המקדש ביחזקאל. הר"י חיון מספר בהקדמתו, כי כמעט ומשך את ידו מלעסוק בביאור ספר יחזקאל, בשל הקשיים הרבים הכרוכים בפירושו של ספר זה. ניתן לשער שחלק לא מבוטל מן הקשיים מתמקד בחטיבה האחרונה של פרקי המקדש בספר יחזקאל. כבר הגמרא מעירה ביחס לחטיבה זו, שהיא העמידה אתגר פרשני משמעותי בפני אנשי ההלכה ולומדי התנ"ך.

במבוא שלפנינו, ננסה לעמוד בקצרה על מספר מאפיינים המעצבים את דרכו הפרשנית של הר"י חיון.

ב. קווים מאפיינים

אחת התכונות המרכזיות של הר"י חיון, כפי שבאה לידי ביטוי בפירושו, היא תכונתו הפדגוגית. לתכונה זו יש מספר ביטויים. ראשית כל, הר"י חיון פותח את פירושו לספר כולו בהקדמה, בדומה לשאר הספרים שפירש. בהקדמה הוא מבאר עניינים כלליים הנוגעים לנביא, לספר המתפרש, למיקום הנבואות בין שאר הנביאים, ולדרך הפירוש.

1 עוד על דמותו של הר"י חיון, ראה - י' הקר, 'ר' יוסף חיון ודור הגירוש מפורטוגל', ציון מ"ח, תשנ"ג, וכן - א' רביצקי בספרו חירות על הלוחות, עמודים 78-84.

הקדמות תופענה גם בגוף הפירוש עצמו. הר"י חיון תוחם את גבולותיה של כל נבואה שהוא בא לפרש אותה, ומקדים באופן כללי את עניינה ותוכנה.

הפירוש עצמו מצטיין ביסודיות רבה. מן ההקדמה, דרך התוכן הכללי, עבור לפירוש פרטני של משפטים וביטויים, ולפעמים - אף פירוש מילה ספציפית. לעתים מתחיל הר"י חיון בהסבר כללי של הקטע העומד להתפרש (בדרך כלל - קבוצה של שניים או שלושה פסוקים), ולאחר מכן מפרש באופן פרטני יותר את המילים שבו. לפעמים הוא נוקט דרך הפוכה - מתחיל בביאור מילים קשות בקטע, ומשלים את הפירוש בביאור העניין.

פירושו של הר"י חיון איננו מציג עמדה אחת בודדת. בדרך כלל הוא מעלה מספר הצעות לפירוש. גם הפרשנות עצמה משתרגת לכיוונים שונים - היבטים תוכניים לצד היבטים לשוניים, ואפילו היבטים פילוסופיים.

דבריו של הר"י חיון בנויים, במידה רבה, על דברי קודמיו. הוא מצטט הרבה מדברי חז"ל, מן התרגומים (תרגום אונקלוס, ותרגום יונתן), הוא מצטט מדברי חז"ל, בתלמודים ובמדרשים, ואף משתמש הרבה בדברי פרשנים ראשונים. הוא כותב, בהקדמתו לפירוש של ספר תהילים, שידועים לו פירושיהם של רד"ק וראב"ע. כמו כן, הוא מזכיר את פירושו של רש"י. אם כי, יש לציין, שפעמים רבות הוא מזכיר את פירושיהם של הראשונים מבלי לייחס אותם מפורשות לבעליהם.

מעניין לציין, שכמעט ולא נמצאת בפירושו אמירה אישית. בפרקי המקדש של יחזקאל מופיע ביטוי נדיר - 'נראה בעיני שפירושו'. אך בדרך כלל לא נמצא ביטויים מן הסוג הזה בדבריו של הר"י חיון.

הר"י חיון מזכיר אף מספרות הגאונים, מדבריו של יוספוס, מפירושו של הרמב"ן לתורה ומדקדוקיו של ר' יונה אבן ג'אנח. תופעה מיוחדת היא הסתמכותו על הרמב"ם - הן במורה הנבוכים והן במשנה תורה. בענייני לשון נוטה הר"י חיון בהרבה מקרים לפירושו של הרב מנחם בן שמעון.

נראה, שהפרשן עליו הסתמך יותר מכול הוא הרד"ק. אמנם, בדרך כלל הוא אינו מזכיר אותו בשמו. אך במקומות שבהם הוא דן בפירושו או מפריך את פירושו, הוא אכן מזכירו במפורש.

הר"י חיון נוהג לצטט, בתחילת פירושו, את הפסוקים העתידיים להתפרש. בדרך כלל - הציטוט איננו מדויק.² אם כי מעניין לציין, שכאשר הר"י חיון מצטט פסוק בתוך פירושו (ולא בשלב של תחילת הפירוש, בטרם העיסוק בפסוקים), הוא מדייק בו לחלוטין.

מאפיינים מובהקים נוספים לפירושו של הר"י חיון, קשורים לאישיותו כמנהיג קהילה.³ אולם בדרך הטבע, מאפיינים אלו אינם בולטים בפרקי המקדש הטכניים יותר שמסיימים את ספר יחזקאל.

פירושו לפרק מ' ביחזקאל המוגש בזה, הוהדר על ידי על פי צילום כתב היד שנמצא באוסף י'. גינצבורג שמספריית סנקט פטרסבורג - האקדמיה הרוסית - המכון ללימודים מזרחיים B373. ונמסר לי על ידי הרב אברהם שושנה העומד בראש 'מכון אופק' העוסק בההדרת כתבי יד של רבותינו הראשונים. פרק זה הוא חלק מהפירוש המקיף העומד להתפרסם בע"ה בספר בהוצאת **מכון אופק**.

2 גרוס מניח שציטוטם של הפסוקים נעשה מתוך הזיכרון.

3 רקע למאפיינים הללו, ולתפיסותיו הפילוסופיות של הר"י חיון, מופיע בספרו של אביעזר רביצקי - חירות על הלוחות.

פירוש ר"י חיון לספר יחזקאל

פרק מ

[א] בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד ה' ויבא אותי שמה. נבואה זו עד 'ושכנתי בתוכם לעולם' (להלן מג, ט) עתידה מדברת בבנין הבית העתיד, הראהו השם לנביא הזה במראה הנבואה ויבארהו לו דרך פרט, והלשכות¹ והכל בדרך ארוכה. ובנין כזה לא היה בבית שני וזה ממה שיורה שהבנין הזה עתיד להיות². צריך שתדע כי יהויכין לא מלך אלא ג' חדשים ובסוף שלשה חדשים גלה לבבל ואז גלה יחזקאל, כמו שאומר בתחלת הספר הזה 'ואני בתוך הגולה' (א, א). ואמר שם 'היא השנה החמשית לגלות המלך יהויכין' (א, ב). וכשגלה יהויכין מלך צדקיהו דודו וימלוך י"א שנה ואז הכתה העיר והיה החרבן, נמצא שהחרבן היה בי"א שנה לגלות יהויכין וזהו אמרו בכאן **בכ"ה שנה לגלותינו** והוא גלות יהויכין³, כי אז גלה יחזקאל. **בראש השנה** והוא בחדש תשרי⁴. **בעשור לחדש** והוא יום הכפורים ואז באה לו נבואה זו, שהיה זה בי"ד שנה אחר שהכתה העיר, כי אלה הי"ד והי"א שמגלות יהויכין עד אשר הוכתה העיר יעלו לכ"ה שנים אחר גלות יהויכין. ואמרו **בר"ה** - ר"ל בחדש תשרי, שבו תחלת השנה. ולדעת רז"ל (ערכין יב ע"א) אמרו בר"ה - הוא בעשור לחדש⁵, והוא יום הכפורים וקרא יום הכפורים ר"ה, לפי שהיה יום הכפורים של שנת היובל ובו מתחלת שנת היובל, שנא': 'ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם' ואז היו העבדים יוצאים לחירות⁶. נמצא לפי דעתם שנבואה זו היתה ביום הכפורים של שנת היובל. ואמרו **בעצם היום הזה**, כי יום הכפורים נקרא כן וכאמרו עליו בפרשת אמור אל הכהנים ב' פעמים

1 הראהו שני דברים: 1. הבניין; 2. הלשכות.

2 שהרי הנבואה לא נתקיימה עד עתה.

3 ברד"ק.

4 ראש השנה לא בא לצייין את היום, אלא את החודש, כר' אליעזר מבלגנצי ור"מ בן שמעון.

5 ולפי"ז ראש השנה אכן מכוון ליום מסוים.

6 מסכת ראש השנה ח ע"ב.

'בעצם היום הזה' (כג, כח-כט)⁷. ואמרו **ויבא אותי שמה** - כי הביאו השם שמה לירושלים במראה הנבואה⁸.

[ב] **במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבוה מאד ועליו כמבנה עיר מנוגב. מבנה - בנין⁹ ומשקלו מקנה¹⁰ (מקנה) והוא שם¹¹. במראות אלהים הביאני - לא בפועל, (אלה) [אלא] נראה לי במראה הנבואה שהביאני שם לארץ ישראל, כי הוא היה בבבל. אל הר גבוה מאד - הוא הר הבית¹² וקראו הר גבוה מאד, כי נראה לו אז שהיה גבוה מאד ממה שהוא עתה,¹³ וזה רמז למעלתו לעתיד¹⁴ וכאמרו עליו: 'הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות' (ישעיהו ב, ב). ואמר כי נראה לו במראה הנבואה שעל ההר ההוא היה כבנין בית **מנוגב** - ר"ל מצד דרום ההר¹⁵.**

[ג] **ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו וקנה המדה והוא עומד בשער. ויבא אותי שמה - ר"ל אל תוך העיר. כמראה נחשת - ר"ל כמין¹⁶ הנחשת שראה במראה שבתחלת הספר הזה וכאמרו: 'ונוצצים כעין נחשת קלל' (לעיל א, ז). ופתיל פשתים - ר"ל חבל של פשתים דקה למדוד הקרקע, וקנה המדה - למוד בו החומות והכותלים והשערים.**

[ד] **וידבר אלי האיש בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותך[ך] [כה] ה[ו]באת[ה]¹⁷ הנה הגד את כל אשר אתה ר[ו]א[ה] לבית ישראל. ושים לבך - ר"ל שכלך. והקדים להשגת השכל - הראיה והשמיעה, כי השכל משיג הדברים באמצעות החושים, ובפרט באמצעות אלה השנים הראות והשמע, כי הם היותר עוזרים להשגת השכל וכאמרו: 'אזן שומעת ועין רואה ה' עשה**

7 פעם שלישית נזכר ב'עצם היום הזה', שם בפסוק ל'.

8 כת"י. וכפי שעולה מהמשך הפסוק הבא - "במראות א-להים הביאני...".

9 כרש"י.

10 כרד"ק.

11 כר"מ בן שמעון.

12 כרד"ק.

13 גובהו הנוכחי של הר הבית, אינו מצדיק את התיאור 'הר גבוה מאד'.

14 מעין רד"ק.

15 כת"י ורש"י.

16 אולי המילה היא 'כעין'.

17 אף אצל ר"מ בן שמעון: 'הובאת'.

גם שניהם' (משלי כ, יב) כלו' כלים עוזרים להשגה השכלית. **הראותך** - ר"ל הראות אותך. **הובאת הנה** - ר"ל מבבל¹⁸.

[ה] **והנה חומה מחוץ לבית סביב [סביב] וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וט(ו)פח וימ(ו)ד את ר(ו)חב (הבית) [הבנין] קנה אחד וקומה קנה**. אמרו **שש אמות באמה** - ר"ל באמה בת חמש טפחים ונמצאת האמה הזו בת ששה טפחים כי ישוערו בשיעור אמה בת חמשה טפחים, טפח אחד, נמצאת האמה הזאת בת ששה טפחים¹⁹. ואמר זה הלשון באמה וטופח שנראה שיש שם אמה קטנה מזו טפח אחד, לפי שאמת הכלים ר"ל שמוודדים בה הכלים היתה בת חמשה טפחים, וזו שהיא אמת הבנין היא בת ששה טפחים וכן פירשו רז"ל²⁰. ואמרו **רוחב הבנין קנה אחד** - ר"ל רוחב בנין החומה המקפת הבית סביב²¹. **וקומה קנה אחד** - ר"ל קומת החומה היא החצוונה והיא היתה שפלה²², אבל כותלי העזרה היו גבוהים, חוץ מכתל מזרחי. והסבה בזה פירשוהו רז"ל (מידות ב, ג) מפני שהכהן השורף הפרה ר"ל פרה אדומה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזיית הדם שהיה בצד מערב, ואלו היה כותל מזרחי גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל.

[ו] **ויב[ו]א אל שער אשר פניו נגד דרך הקדימה ויעל במעל(ו)תיו וימד את סף השער קנה אחד ר(ו)חב ואת סף אחד קנה אחד ר(ו)חב**. כשראה האיש הזה ראהו עומד מחוץ לחומה ושם מדד רחב הבנין וקומתו ואח"כ ראהו שבא ונכנס תוך החומה והיא ובא אל השער אשר פני השער ההוא לצד מזרח' שהוא שער עזרת הנשים²³ שהיא חצונית²⁴ לשער האנשים ונקראת בנבואה זו חצר החצוונה לסבה זו. ואמרו **ויעל במעלותיו** - כי קודם שיגיע לשער עזרת הנשים היו שם שתי מעלות (מחול) [מסוף] העזרה עד השער ההוא²⁵, והבא לשער ההוא צריך לעלות באותן המעלות בהכרח. **וימד את סף השער סף** - הוא מזוזת השער²⁶, והוא יחיד מסיפים, כמו: זינועו אמות הסיפים' (ישעיהו ו, ד). והשער יש לו שתי מזוזות אחד מפה ואחד מפה ולכן

18 כרש"י.

19 מעין רש"י ורד"ק.

20 במשנה כלים (ז, י): "רבי יהודה אומר: אמת הבניין שישה טפחים, ושל כלים חמישה".

21 רש"י.

22 כרש"י.

23 כרש"י.

24 צ"ל: 'חיצונית'.

25 מעין רש"י.

26 כרש"י.

אמר וימד את סף השער קנה אחד רוחב ואת סף אחד וכו' - ר"ל רוחב המזוזה, והנה לחב סף השער כרוחב חומת הבנין קנה אחד - שהוא ששה אמות.

[ז] והתא קנה אחד ארך וקנה אחד רחב ובין התאים חמש אמות וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד. והתא - ר"ל חדר²⁷, וד' שמות יש לו: תא, לשכה²⁸, יציע²⁹, צלע. ולפי שהיו שמה תאים רבים יאמר דרך כלל כי כל תא ותא ארכו קנה א' ורחבו קנה א' והיה מרובע' וזה השיעור הוא חלל התא. ובין התאים חמש אמות - ר"ל כי כל תא ותא היה שם כתל מפסיק ביניהם, ואותו כתל היה רחבו חמש אמות. וכן אמרו במסכת מדות (ד, ז): 'כותל התא חמש', כי עשו בנין בית³⁰ כפי הבנין הזה בקצת דברים³¹. ואלה התאים היו בכתל מזרחי של עזרת הנשים לצד חוץ³², שלה מימין השער הנז' ושלשה משמאלו. והמופת³³ בזה אמרו בפנים 'ויביאני אל החצר החצוניה' (להלן פסוק יז), שהיא עזרת הנשים, כי חצר ועזרה שניהם דבר אחד, ונקראת חצוניה לפי שעזרת האנשים לפנים ממנה. ונראה לפי זה שכל מה שמדבר בזה הבנין עד אותו פסוק, הוא במה שחוץ לעזרה. ואמרו רז"ל (מסכת כלים א, ח) שמחומת הר הבית ועד המזבח היו שם ה' מקומות זה לפנים מזה קדושים זה מזה: הראשון מחומה עד החיל והב' מחיל ועד עזרת נשים והג' עזרת הנשים והד' עזרת ישראל והה' עזרת כהנים³⁴. וסף השער מאצל אולם השער וכו' - צריך שתדע כשנכנסין בשער הזה שבעזרת הנשים, היו נכנסים באולם שהיה בעזרת הנשים והיו לאולם ההוא ב' כותלים, א' מימין השער והוא ואחד משמאלו והיה משוך והולך בעזרת הנשים ח' אמות ובסופו היה שער אחד נמצא לאולם שני שערים: האחד שער העזרה עצמה כי בו נכנסים אליו והשני שער אחד בסופו. ואלה הח' אמות הם רחב האולם, כי אורך חללו היה מכותל לכותל עשר אמות וכמו שיבאר לפנים. ועל השער ההוא שהיה בסוף האולם אומר וסף השער מאצל אולם השער מהבית - ר"ל מבפנים לעזרת הנשים. הנה

27 כר"מ בן שמעון.

28 כרד"ק.

29 כרש"י.

30 שני, הוא המתואר במסכת מידות.

31 בכמה מקומות במסכת מידות, מביאה המשנה אסמכתאות מדברי יחזקאל (ב, ה; ג, א; ד, א-ב).

32 כרש"י.

33 והראיה.

34 צ"ל: 'הכהנים'.

רוחב כל המזוזה היה קנה אחד ברחב כותל האולם ועזרת הנשים היתה לימין האולם הזה על שמאלו ולפנים.

[ח-ט] **וימד את אלו)לם השער מהבית קנה אחד. וימד את אלו)לם השער שמו(ונה אמות ואילו שתיים אמות ואלו)לם השער מהבית. וימד את אולם השער - ר"ל שמדד כותלי אולם השער מבפנים, קנה אחד רוחב כל כתל, וימד עוד משך אולם השער משער עזרת הנשים עד סוף המשכו לצד פנים שמונה אמות בחללו. ואילו שתיים (עשרה) אמות. אלו - הוא כמו: 'כאלה וכאלון' (ישעיהו ו, יג), היו כמו אילנות עגולים³⁵ מאבני גזית דומים לעמודים. והיו שנים אחד מהם היה בסוף כתל אחד מהאולם והשני בסוף כתל האחרת, וכל אחד מהם רחב שתי אמות, עד שיהיה רוחב הכתל עם אלו עשר אמות. ואולם השער מהבית - ר"ל מפנים³⁶. יאמר: כי האולם הנז' שהיה סמוך לשער שנכנסים בו לעזרה ההיא והיה מכוון זה האולם נכח אולם עזרת הנשים. ואחר שאולם עזרת³⁷ היה מבחוץ נמצאו שני האולמים בתוך עזרת הנשים אחד כנגד זה, אחד סמוך לשער שנכנסים בו אליה והאחד נכנסים אלו סמוך לשער שנכנסים בו לעזרת האנשים.**

[י] **ותאי השער דרך (מקדים) (הקדים) שלשה מפה ושלשה מפה מדה אחת לשלשתם ומדה אחת לאלים מפה (לפה) [ומפן]³⁸. אמר כי תאי השער של העזרה אשר לנשים, היו דרך הקדים - ר"ל לצד מזרח של הכתל, כותל העזרה, והוא כתל מזרחי³⁹. וג' תאים היו מצד דרום של הכתל וג' מצד צפון⁴⁰ מחוץ לכתל. ואמרו מדה אחת לשלשתם - כי אורך ורחב כל אחד מהם שווה לחבירו. ואמרו מדה אחת לאלים מפה ומפה - כי האלים שזכר למעלה (בפסוק ט') שהאחד עומד מפה, ר"ל מימין האולם, והאחד עומד מפה מצפון האולם, מדת כל אחד מהם שווה.**

[יא] **וימד את רוחב פתח השער עשר אמות אלו)לם השער שלוש עשרה אמות. רחב פתח השער - הוא חלל פתח השער⁴¹ של עזרת הנשים. ולא זה השער לבד הוא**

35 כרש"י.

36 כת"י ורד"ק.

37 נראה שחסר כאן: 'הנשים'.

38 אף רש"י ורא' מבלגנצי כתבו: 'ומפה', אולם כבר הבהיר רד"ק: כל מפה בפסוק זה כתובין בה"א, ומפן סוף הפסוק כתוב בו"ו.

39 כרש"י.

40 כרש"י ורד"ק.

41 כרש"י.

רחב עשרה אמות כי כל השערים אשר שם רחבן עשר אמות, אמרו במסכת מדות (ב), ג): כל הפתחים רחבן עשר אמות, ואמרו **אורך השער י"ג אמות** - ר"ל אורך אולם השער כי אורך האולם הוא עשר אמות שכנגד השער ועוד משוך מדרום אמה וחצי אמה ואמה וחצי מצפון⁴² הרי י"ג אמות וזהו ארכו של אולם. וקרא אורך האולם אורך השער, לפי שמשך רב האורך הזה הוא על פני רחב השער ובערך השער קראו רחב ובערך האולם קראו אורך, לפי שזה השעור של משך האולם שמצפון לדרום גדול ממשך שלו ממזרח למערב והוא רחבו שהוא שמונה אמות וכמו שאמר קודם זה וימד את אולם השער שמונה אמות⁴³.

[יב] **וגבול לפני התאות אמה [אחת] ואמה אחת גבול מפ(ה)ן] והתא שש אמות מפ(ה)ן] ושש אמות מפה.** יאמר שהתאות שהיו סמוכים לשער העזרה מבחוץ ג' לימין וג' לצפון, לא היו מתחילים מסמוך לשער, אבל היה שם בכל אחד משני צדדי השער גבול פנוי אמה אחת⁴⁴, ואחר תשלום האמה מתחילים התאים. נמצא הפרש בין ג' התאים שמעבר האחד לג' התאים שמעבר השני י"ב אמות: עשר אמות של חלל השער ושתי אמות של שני הגבולים אחד מפה ואחד מפ(ה). ולדעת רש"י אמרו אמה ואמה אחת הוא מכנגד חלל השער האולם מפנים, שמשוך מכל צד משני צדדיו אמה אחת וחצי מכנגד חלל הפתח, כמו שאמר בפסוק הקודם ומכנגד זה השעור היה עוד גבול אמה מפה וגבול אמה מפה מחוץ ומשם מתחילים התאים, נמצאו התאים שמצד האחד של הפתח משוכים ממנו שתי אמות וחצי וכן מן הצד השני ויש הפרש בין התאים לפי זה י"ג אמות והוא מעט רחוק⁴⁵.

[יג] **וימד את שער מגג התא לגגו רחב עשרים וחמש פתח נגד פתח.** כבר אמרתי (בפסוק הקודם) כי התאים היו ג' מצד השער מחוץ לצד דרום וג' מצדו השני מחוץ לצד צפון, ועתה יאמר מדת המרחק שמגג התא הראשון מהג' הסמוך לשער שבצד דרום, לצד לגג התא הראשון מהג' התאים שמעבר השני, ואמר שיש בניהם רחב כ"ה **אמות**, וזה כי מדת השער עשר אמות וב' אמות וחצי מגבול מכל צד כמו שאמרתי, הם ט"ו אמה. ועובי כתל התא הראשון חמש אמות וכן עובי התא השני שיעור הכ'⁴⁶ הרי

42 כדברי רש"י המתומצתים ע"י הרד"ק.

43 כרש"י.

44 כרד"ק.

45 אפשר שכונתו לפירוש של רש"י, שהוא רחוק מעט, ואפשר שהכוונה למרחק שבין התאים.

46 נראה שצ"ל: 'הה'.

כ"א⁴⁷ אמה, כי גג התא לא היה על הכתל אלא על חלל התא. ואמרו **וימד את השער** - קרא למרחק שבין שני התאים האלה שער, לפי שמכלל המרחק הזה היה רחב השער. ואמרו **לגגו** - ר"ל לגג התא האחר ואעפ"י שלא נזכר עדיין התא האחר, הוא נכלל באמרו **התא**, כי תא שם כולל לשם⁴⁸ התאים. ואמרו **פתח כנגד פתח** - ירצה: כי פתחי שני אלה התאים הסמוכים לשער, אחד מימין ואחד משמאל, לא היו בכותל של צד חוץ, כי בכתל של כל אחד מהם הסמוך לשער שעביו חמש אמות והיו פתחיהם יוצאים לאויר שבין שניהם פתח זה כנגד פתח האחר, כי לא היה פתח האחר משוך מכנגד פתח חברו.

[יד] **ויעש את א[ו]לים ששים אמה ואת איל החצר השער סביב סביב. אלים** - כבר פרשתים למעלה (בפסוק ט') והיו אצל מזוזת האולם ופירש למעלה (שם) רחבם שהוא שני אמות ועתה יפרש גבהם ואמר שהוא **ששים אמה**. ואמרו **א[ו]ל החצר וכו'** - ירצה: כי החצר היו שערים רבים וכל שער מהם היו ג' אלים ואמר שגבה כל אחד מהם ג"כ ששים אמה. ושיעור הכתוב: וכן עשה ששים אמה אל כל אחד מכל אלי החצר אשר בכל שערים סביב החצר⁴⁹.

[טו] **ועל פני שער האיתון על לפני אולם השער הפנימי חמשים אמה. האיתון** - לשון ביאה⁵⁰, נגזר מן 'אתא בקר וגם לילה' (ישעיהו כא, יב) ונקרא שמו שער האיתון והוא שער המזרחי⁵¹ שבעזרה שהוא מכוון כנגד פתח ההיכל והוא שער המיוחד לביאה ויציאה שהיו נכנסים לעזרה ובו היו יוצאים. ואמרו **על פני שער האיתון** - ר"ל גבהו של השער⁵², כי גבה השער הוא פניו ואמר שגבהו **חמשים אמה**. ואמרו **על פני אולם השער הפנימי** - כי ירצה סמוך לזה השער היה שם אולם מבפנים ובשער הזה היו נכנסים אליו וכמו שביארתי למעלה ואותו אולם היה לו שער בסופו ואומר עתה שגובה השער ההוא הפנימי ג"כ חמשים אמה. ושיעור הכתוב: **ועל פני שער האיתון** - ר"ל גבהו, וכן **על פני אולם** - יש לומר מה שהוא בפני האולם והוא השער הפנימי, גבה כל אחד מאלה השערים חמשים אמה.

47 נראה שצ"ל: 'כה'.

48 נראה שצ"ל: 'לשלש'.

49 כרש"י ורד"ק.

50 כרש"י.

51 כרד"ק.

52 כרש"י.

[זט] וחלונות] אטומות] אל התאים ואת[ל] אליהמה לפנימה לשער סביב [סביב] וכן [לחלונות] ולאמות [וחלונות] סביב סביב לפנימה [ולפני] [ואל] איל תמרים. אטומות - ר"ל סתומות⁵³, כמו: 'חלוני שקופים אטומים' (מל"א ו,ד). והרצון בו שאלה החלונות היו הפך שאר החלונות, שהן צרות מבחוץ ורחבות מפנים, יען יכנס בם האור ויתפשט מפנים, ואלה היו בהפך - רחבות מבחוץ וצרות מבפנים⁵⁴, לרמז כי משם יצא האור לעולם⁵⁵. וקראן סתומות ר"ל בערך⁵⁶ פתח שמבחוץ, לא סגורות לגמרי. ואמר כי כל התאים היו להם חלונות על האופן הזה לצד חוץ, כדי שיכנס שם האור. אליהמה - ר"ל האלים שלהם⁵⁷. ואמרו ואליהמה לפנימה לשער סביב - ירצה: כי לשני התאים הסמוכים לשער העזרה היה פתח לכל אחד ואחד מצד סמוך לשער ולכל פתח מהם היו שני אלים אחד מימין ואחד משמאל סמוכים למזוזות הפתח, ואמר שלאליהמה היו ג"כ חלונות אטומות, יכנס בו האור בם לתאים. ואמרו לפנימה לשער - לפי שבין שני התאים ההם שמשני עברי השער מרחק דמות מבוי נמשך עד השער וכו' הולכים לשער ובצדו האחד של אותו מבוי פתח התא ושני האלים וכן בצדו השני, נמצאו האלים שהם לפנימה לשער, כי הנכנס באותו אויר יראה שהוא נכנס לשער שהוא לצד פנים. ואמרו סביב - שב לתאים, לא לאלים, כי היו החלונות סביב לתאים, ואמרו וכן לאולמות - כי ג"כ היו לאולמות. שהיו לכל שער ושער - חלונות בכותליהם סביב לצד העזרה מבפנים. ואמרו ואל אל תמרים - תרגמו יונתן כותרות, ר"ל עטרות. ואין אמרו ואל אל תמורים על דרך אל התאים ואל אליהמה, עד שיובן שהיו להם חלונות, אבל הוא ענין בפני עצמו, יבאר ויאמר: ואל כל אחד מהאלים היו תמורים ר"ל עטרות על ראשו, ונקראו תמורים מן 'צדיק כתמר יפרח' (תהילים צב), כי היו שם כמין צורות דקלים, וכן תרגם יונתן בבנין שלמה צורת דקלים (במל"א ו, כט).

[יז] ויביאני אל החצר החניצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב סביב [שלשה] [שלשים] לשכות אל הרצפה. החצר החצונה - היא עזרת הנשים, וקראה חצונה כי היא חצונית לעזרת ישראל⁵⁸. והנה לשכות - חדרים⁵⁹, יאמר: שראה לשער

53 כת"י ורד"ק.

54 כרש"י ורד"ק.

55 ראה מדרש תנחומא תצוה סוף ו'.

56 ביחס לעומת.

57 מעין רד"ק.

58 כרד"ק.

59 כרד"ק בן שמעון.

וסמוך⁶⁰ יבאר מספרם ואנה היו. והקדים לזה **ורצפה עשוי לחצר סביב סביב** - רצפה הוא רצפת אבנים⁶¹ או לבנים, עד שהקרקע יהיה שוה⁶². ורצפה זו יראה מעניינה שהיא עלייה⁶³ מיוסדת על עמודים של אבן וקרקע העליה ההיא אינו מעץ אלא מאבן, כעין גגית⁶⁴ והיא הקרקע ההוא מרוצף באבנים. ומה שיורה על זה אמרו למטה (בפסוק יח) 'הרצפה התחתונה', נראה שזו היא עליונה⁶⁵. ואמר שהרצפה הזו עשויה **לחצר סביב סביב** וברצפה הזו היו הלשכות מספרם ששים. ואמרו **ורצפה** - שב לבנין, כמו כן הענין⁶⁶ כאלו אמר: 'ובנין הרצפה עשוי'.

[יח] **והרצפה אל כתף השערים לעמת אורך השערים הרצפה התחתונה**. לפי שאמר שהרצפה היה סביב סביב לעזרת הנשים, יאמר עתה כי לא היתה בכל סביבות העזרה⁶⁷, כי מקומות ששם שערי העזרה⁶⁸ וזה כי גובה השערים יעכב שלא יהיה שם רצפה, כי הרצפה למטה מגובה השערים ולכן השערים יפסיקו הרצפה במקומות. וזהו אמרו **והרצפה אל כתף השערים** - ירצה: הרצפה מגעת אל צד השערים⁶⁹, ר"ל סמוך להם ושם הפסק בשני שערי צדדי כל שער **לעומת אורך השערים הרצפה התחתונה** - בקרקע העזרה למטה מהרצפה העליונה, היה שם רצפה תחתונה וכן בקרקע המגולה שאין עליה רצפה עליונה, היה כולה רצפה. ולפי שבשערים לא היתה שם רצפה עליונה כמו שאמר, אמר כי מפני זה רצפה התחתונה היתה לעומת אורך השערים ר"ל גבהן, כי הרצפה התחתונה היתה רואה כל אור גובה⁷⁰ השערים שהוא חמשים אמה כמו שפרשתי למעלה. ואמר זה כי הרצפה התחתונה שתחת הרצפה העליונה לא היתה רואה כ"כ גובה כי הרצפה העליונה היתה למטה מחמשים אמה מאד. והחכם רש"י ז"ל אמר כי ההא אחרונה⁷¹ נשתנית תיבה זו, ר"ל תיבה התחתונה הסמוכה להרצפה מכל

60 ובסמוך, היינו בהמשך הכתוב.

61 כרד"ק. וכן מצינו במל"ב (טז, יז) - 'מרצפת אבנים'.

62 כר"א מבלגנצי.

63 כרש"י ורד"ק.

64 נראה שצ"ל: 'גגות'.

65 כרד"ק.

66 כן מובנו.

67 כרש"י.

68 לא היתה שם רצפה.

69 כרד"ק.

70 אולי צ"ל: 'אור'.

71 לא ברור מה עניין הה"א לכאן.

תחתונה שבפסוק, שבכל מקום הטעם בנון וכאן הטעם בת"ו⁷² ונדחק מפני זה לאמר שלמדנו מזה שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת, אלא רצפה אחרת היא, ותחתיתה של רצפה היא לעומת גובה השער. והיא⁷³ של תחתונה כהא של 'וביתה' (תהילים סח, ז) וכהא של 'עזרתה' (שם מד, כז) שהן יתירות⁷⁴. ולא הבנתי דבריו, כי אעפ"י שתהיה תיבת תחתונה מלרע⁷⁵ אין ההא כנוית עד שתהא פירוש תחתונה תחתונה של העליונה, אבל היא הא הנקבה, נאמר לזכר תחתון ולנקבה תחתונה. כמו: 'היציע התחתונה'. וספרו⁷⁶ היה מוטעה כי אין התחתונה זו מלמעלה אלא התחתונה שבפסוק השני⁷⁷ לזה והוא: 'וימד רחב מלפני השער התחתונה' והיה זה כן לפי ששער לשון זכר ואין יקרא תחתונה, היה לו לומר השער התחתון לכן בא לו⁷⁸ מלעיל להורות כי אין ההא ה"א הנקבה, אלא נוספת כהא 'עזרתה' גם 'ביתה'. וכן פירש החכם ה"ר דוד קמחי ז"ל וספרו היה מדויק מספר הרב ז"ל ואולי נתחלפה לו תחתונה הראשונה (שבפסוק יח) בשנית (שבפסוק יט).

[יט] וימד רחב מלפני השער התחתונה לפני [ה]חצד הפנימי מחוץ מאה אמה הקדים והצפון. השער התחתונה - הוא שער עזרת הנשים הנז' (בפסוק יח). החצר הפנימי - הוא עזרת האנשים⁷⁹. וקראו פנימי - כי הוא לפני חצר הנשים, וקרא עזרה שער עזרת נשים תחתונה - לפי ששער עזרת האנשים גבוה ממנו, כי שניהם בשיפוע ההר והר גבוה יותר לצד מעלה⁸⁰. ועוד יבאר לפני (בפסוק כב) כי היו מעלות מעזרת נשים לעזרת ישראל האנשים, ואומר כי מדד ארבעה: הרחב עזרת נשים, שהוא מלפני השער התחתונה אשר לעזרה ההיא עד פני החצר הפנימית שהיא עזרת האנשים מצד חוץ לא מצד פנים, והיו שם מאה אמה בכל רוח ארכו ורחבו וזהו אמרו הקדים - ר"ל

72 כלומר באמת הה"א המסיימת את המילה 'התחתונה' כאן.

73 צ"ל: 'והא'.

74 וכאילו נאמר: 'בית'; 'עזרת'.

75 והטעם בנין.

76 של רש"י.

77 בפסוק יט אכן הטעם במילה תחתונה הוא על התי"ו. אולם אף ר"א מבלגנצי כותב לגבי

תחתונה בפסוקינו שהטעם הוא בת"ו. אבל לדידו ה"ז כאילו היה הטעם בנו"ן.

78 הטעם.

79 כרש"י.

80 כרד"ק.

מצד מזרח⁸¹ והצפון - ר"ל צד צפון, ואחד מהם האורך והאחר הרוחב ובכל אחד מהם והנה הוא מרובע⁸².

[כ] והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החצונה מדד ארכו ורחבו. אמר כמו שהיה שער בצד מזרח של עזרת הנשים ומדד ארכו ורחבו וארכו הוא קומתו והיתה קומתו חמשים אמה ורחבו חמש ועשרים אמה כמדת שער וכמו שיבארהו בסמוך (בפסוק הבא).

[כא] ותאו שלשה מפ[ו](ה) ושלשה מפ[ו](ה) ואיל(י)ו ואילמ(י)ו היה כמדת השער הראשון חמשים אמה ארכו [ורחב חמש] [ועשרים] [ב]עשרים באמה. ותאו שלשה מפה ושלשה מפה - יאמר: כי לשער של פניו דרך הצפון, היו לו שלשה תאים מצדו האחד וג' התאים מצדו השני, על האופן שהיו בשער המזרחי. ואי[ל]יו - ר"ל כי היו לשער ההוא אילים, כמו שהיו לשער המזרחי כמפורש למעלה (ט - י). ואי[ל]מיו - יאמר כי היה לשער ההוא אֶלם ואלמו - כמו ואולמיו: יהיה כמדת השער הראשון וכ' ירצה: כי מדת השער ההוא כגובה ורוחב כמדת השער הראשון והוא שער מזרחי. חמשים אמה ארכו והוא גבהו⁸³. (ורחב כ"ה) ורוחב כ"ה אמה - ר"ל מצד התא שמצדו האחד לגג האחר שמצדו השני⁸⁴, כמו שפירשתי למעלה בשער המזרחי (לעיל בפסוק יג).

[כב] וחלוניו ואילמיו ותימריו כמדת השער אשר פניו דרך הקדים ובמעלות שבע יעלו בו ואילמ(י)ו לפניהם. החלונות שהיו בתאים. ובנה החלונות לשער, לפי שהתאים סמוכים לו. ואילמיו - הוא כמו ואילמו, ירצה: האלם שהיה אצל שער זה⁸⁵. ותימוריות הם הכותרות וכבר ביארתי למעלה (בפסוק טז) וכנה אותם לשער⁸⁶, לפי שהיו כאלים אשר בשער. ואמר שמדת כל אלה כמדת השער אשר פניו דרך הקדים, ר"ל כמדת תא⁸⁷ החלונות והאילם והתימורים שהיו לשער שפניו דרך הקדים. ואמרו ובמעלות שבע יעלו בו - ר"ל כי יעלו לשער ההוא במעלות שבע, כמו שיעלו לשער המזרחי, אלא

81 כת"י.

82 שכל אחת מארבעת צלעותיה מאה אמה.

83 כרש"י.

84 כרש"י.

85 כדבריו בפסוק הקודם.

86 שאמר 'תימוריו', התימורים של (השער).

87 אולי צ"ל: 'תאי'.

שמעלותיו היו י"ב כאשר פירשתי (לעיל בפסוק ו). ואמרו **ואילמיו לפניהם** - כי קודם שיכנס לאולם הסמוך לשער היה עולה במעלות.

[כג] **ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון ולקדים** וימד משער אל שער מאה אמה. אמר שהיה **שער לחצר הפנימי** - והוא עזרת ישראל⁸⁸, ושער כולל לשני שערים⁸⁹ וזהו אמרו **נגד השער לצפון ולקדים** - ירצה: כי שער החצר הפנימי שבצד צפון נגדיי וכן שער החצר הפנימי שבצד קדים⁹⁰. נגדיי לשער החצר החצונה שבצד קדים ואמר כי מדד משער החצר הפנימה שבצד צפון לשער החצר הפנימי שבצד צפון **מאה אמה**. והאחד הוא אורך החצר החצונה והשנית רחבו⁹¹.

[כד-כה] **ויוליכני דרך הדרום [והנה שער דרך הדרום] ומדד איל(י) וא[י]למ(י)ו** כמדות האלה. וחלוני' לו ולאילמו סביב סביב כהחלונות האלה **חמשים אמה** אורך ורחב **חמש ועשרים אמה**. אחר שהוליכו דרך מזרח העזרת הנשים וצפונה, הוליכו דרך הדרום וימד **אליו ואלמו** אל השער **ואלמו** - ר"ל ואולמו. ואמרו **כמדות האלה** - ר"ל כמדות אלים ואולמות השערים הנזכרים. **וחלונים לו** - ר"ל לדרך הדרום, הכולל התאים כולם **ולאולמו** - כי ג"כ היו לאולם חלונים כחלונות האלה הנזכר' למעלה שהיו אטומים מפנים, ר"ל צרים, ומבחוץ רחבים וזהו אמרו **כהחלונות האלה** בהא הידיעה, ר"ל הנודעות שהיו על התכונה הזאת. ולדעת רז"ל (תנחומא בהעלותך, ה) זה נרמז באות הא כי הן עשויות כהא צרה מפנים ורחבה מבחוץ. ואמרו **חמשים אמה ארך** - ר"ל גובה השער ורחבו **כ"ה אמה** - רחב השער מן התאין שמעבר האחד לגג התאין שמעבר השני, וכמו שפירשתי למעלה בשער (בפסוק כא).

[כו] **ומעלות שבעה עול[ו]תו ואלמו לפניהם ותמורים לו אחד מפו ואחד מפו אל אליו**. כמו שהיו מעלות שבעה לשער הצפון, ככה היו **מעלות שבעה** לשער הדרום לעלות אליו. ואמרו **עולותיו** - ר"ל עליותיו⁹², כי העליות שהיה עולה לשער ההוא היו שבעה וקרא לכל מעלה ומעלה עליה. **ואלמו לפניהם** - כי האולם הסמוך לשער הזה, כשאר האולמות הסמוכים לשערים הראשונים, היה ג"כ לפני מן המעלות כראשונים. **ותמורים לו** - כי היו לאליו בשער הזה תמורים, כמו שהיו לאלה השערים הראשונים וכבר ביארתי.

88 כפי שהבהיר בפסוק יט.

89 אף שנאמר בלשון יחיד, הרי הוא מכוון לשניים.

90 מעין הרד"ק.

91 שכבר אמר בפסוק יט, שמרובע היה.

92 מעין רש"י ורד"ק.

[כז] **ושער לחצר הפנימי דרך הדרום וימד משער אל השער דרך הדרום מאה אמות.** אמר כי גג היה **לחצר הפנימי** והוא עזרת ישראל שער אחד **בדרך הדרום**. ואעפ"י שלא פירש בכאן שהיה נגד השער של עזרת הנשים שבצד הדרום, סמך על מה שביארו בשער הצפון שאמר שם 'ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון' (לעיל פסוק כג). **וימד משער לשער** - ר"ל משער הדרום של עזרת הנשים לשער הדרום של עזרת ישראל, **מאה אמות** והוא רוחב העזרה של נשים או ארכה, כי מרובעת היתה רבוע שוה.

[כח] **ויביאני אל החצר הפנימי בשער הדרום וימד את שער הדרום כמדות האלה.** בעזרת הנשים לא היו כי אם שלשה שערים, האחד במזרח והב' בצפון והג' בדרום לחוץ, כי בצד מערב היה עזרת ישראל. ואחר שביאר אופן עזרת הנשים ושעריה ואולמיו ואליו ומדותיהם וארכה ורחבה, יבאר עתה עזרת האנשים וקראה **החצר הפנימי, חצר** - כי היא מעלה בעזרת הנשים⁹³, **ופנימי** - כי היא לפני ממה, ואמר כי הביאו בראשונה בשער הדרום של החצר הפנימי, לפי שהוא השלים מדת העזרה החצונה בשער הדרום שלה ולכן נכנס מיד משם לעזרת האנשים ובא לשער שלה שהוא לחצר הדרום ג"כ, נכחי⁹⁴ לשער עזרת האנשים הדרומי. **וימד את שער הדרום כמדות האלה** - אמר כי דרך כלל מדד השער שבצד דרום של חצר הפנימי וכל אשר בו, **כמדות האלה** - הנזכרות בשער הדרום של עזרת הנשים.

[כט] **ותאו ואליו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולא(י)למ(י)ו סביב סביב חמשים אמה (או)רך ו(רו)חב עשרים וחמש (מאות) אמות.** אחר שאמר דרך כלל 'וימד את השער כמדות האלה' (בפסוק הקודם), 'פרט התאים, וזה כי ג"כ לשער עזרת האנשים תאים ג' מצדו האחד ותאים ג' מצדו השני והיו שם אילים ואולם וחלונות, כמו שהיו בשער הדרום של עזרת⁹⁵ ובשאר שעריה ואמרו **חמשים אמה אורך וכו'** זהו מדת השער ההוא ואורך הוא הקדמה?

[ל] **וא(ו)למות סביב סביב אמה ו(רו)חב חמש אמות.** אמר כי **סביב סביב** מכותלי החצר הפנימי מפנים, היו שם **אלמות סביב סביב**, כל (כל)אחד

93 כלומר גבוהה הימנה.

94 נוכח.

95 אם אכן המילה היא 'עזרת', עי אז יש להשלים ולהוסיף: 'הנשים'.

כ"ה (ו)אמה ורחבו חמש אמות. ואי אפשר לומר שהיו⁹⁶ מבחוץ, לפי שאורך החצר הפנימי מאה אמה וכן רחבו וכמו שיבאר לפנים (להלן בפסוק מז). והנה מחוץ לכתל החצר הפנימי מאה אמה וכן רחבו וכמו שיבאר לפנים. והנה מחוץ לכתל החצר הפנימי שהוא תוך העזרה החצונה, היו שם בכל תא⁹⁷ כותל ששה תאים ושער ביניהם ורוחב כל תא שש אמות וששה כתלים⁹⁸ כל אחד מה' אמות ורוחב השער ט"ו אמות סך כולם פ"א אמות⁹⁹. והכתל ארכו ק' אמה ואיך יהיו שם אלמות סביב סביב.

[לא] **ואלמו של החצר החצונה ותמרים (ש)א[ל] אליו ומעלות שמונה מעלו(ת).** יאמר כי האולם שהיה בשער הדרום של החצר הפנימי, לא היה מבפנים כאלם שהיה בשער החצר החצונה, אלא מחוץ היה בולט¹⁰⁰ לחצר החצונה, והיו נגדיים אלה האולמות זה כנגד זה. **ותמורים אל איליו** - כי היו ג"כ תימורים אל אלי השער החצונה. **ומעלות שמונה מעלו(ת)** - ר"ל כי במעלות שמונה היו עולים מחצר החצונה לחצר הפנימית הזו¹⁰¹, כי ההר(י) היה מושך ועולה למעלה. ואמרו **מעליו** - ר"ל עליותיו.

[לב-לד] **ויביאני אל החצר הפנימי דרך הקדים וימד את השער כמדות האלה. ותאו ואי(ל)יו ואלמ(י)ו כמדות האלה וחלונות לו ולא(י)למו סביב סביב א(ו)רך חמשים אמה ור(ו)חב חמש ועשרים אמה. ואלמו לחצר הח[נ]יצונה ות(י)מורים אל אי(ל)יו מפ(ה)ו[ו] ומפ(ה)ו[ו] ושמו(נה) מעלות מעלו.** פירוש אלו הפסוקים כחבריהם הקודמים בשער הדרום, אלא שלא אמר בזה השער של צד הקדים פסוק אחר כפסוק שלמעלה, והוא 'ואילמו סביב סביב אורך חמש ועשרים אמה ורוחב חמש אמות' (לעיל ל), אולי לא היו בכותל הקדים של עזרת ישראל אולמות כמו שהיו בכתל דרום.

[לה-לז] **(ויביאני אל החצר הפנימי דרך הקדים וימד את השער כמדות האלה ותאו ואיליו ואלמו כמדות האלה לו ולאילמו)¹⁰² סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה ואיליו לחצר הח[נ]יצונה ות(י)מורים אל איליו מפו ומפו ושמו(נה) מעלות מעלו.** פירוש אלו הפסוקים מבואר ג"כ מהפסוקים הקודמים וגם בכאן לא

96 הגלמות.

97 נראה שיש למחוק מילה זאת.

98 כותל בין תא לתא, רק לששת התאים.

99 ככל החשבון הזה כרש"י נו"א.

100 כרש"י.

101 מעין רד"ק.

102 במקום להעתיק את פסוק לה - לו, יש כאן חזרה על פסוק לה, לב וחלק מ-לג.

הזכיר הפסוק הנז' 'ואלמות סביב סביב', כמו שלא הזכירו בשער הקדים, אולי לא היו ג"כ אלה האלמות ואמרו **ואליו** - ר"ל ואולמיו, כמו שאמר בשער דרום ובשער קדים וכן פרש"י ז"ל ג"כ.

[לח] ולשכה ופתחה (באלה) [באילים] השערים שם ידחו את העולה. ידחו - ירחצו¹⁰³, כמו: 'ידיח מקרבה' (ישעיהו ד, ד). אמר כי לשכה אחת היתה שם בכתל הצפוני של עזרת ישראל¹⁰⁴ ופתחה - ר"ל פתח הלשכה ההיא היה באילים השערים - ר"ל סמוך לאילים של השערים שבצד ההוא. שם ירחצו העולה הנשחטת בצפון ואמרו שם - בלשכה ההיא ורחיצתה היתה בשולחנות של שיש¹⁰⁵.

[לט] ובאלם השער שני (ש)ולחנות מפ(ה)ו] ושנים (ש)ולחנות מפה. ר"ל במזרחו ושנים שולחנות מפה - מצד מערב¹⁰⁶. ואעפ"י שהוא משוך אל תוך החצר החיצונה קדושתו כקדושת עזרת ישראל¹⁰⁷. לשחוט עליהם העולה והחטאת והאשם - ר"ל על השולחנות, כי שלשתם נשחטות במקום אחד, אמר הכתוב: 'במקום אשר תשחט העולה תשחט (את) החטאת' (ויקרא ו, יח) ואומר 'במקום אשר ישחטו [את] העו(ו)לה ישחטו את האשם' (שם ז, ב).

[מ-מא] ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער [ה]צפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחר[ת] אשר לא(ו)לם השער שני[ם] שלחנות. ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו. ואל הכתף - ר"ל ואל עבר¹⁰⁸, או אל צד. יאמר: כי לצד אחד של פתח האלם אשר הוא לצד צפון, מחוץ לאלם לא מתוכו, והחוץ הזה הוא לתוך החצר הפנימית¹⁰⁹. ואמרו לעולה לפתח השער צפונה - ר"ל שזה הכתף יקרא מצד חוץ בערך¹¹⁰ האיש העולה מעזרת הנשים לחצר הפנימי, והוא האיש הנכנס בפתח שער צפונה של החצר הפנימי, כי בערך האיש היוצא מחצר הפנימי לחצר החצונה בשער צפונה, אין הכתף ההוא מחוץ אלא

103 כרש"י ור"מ בן שמעון.

104 כרש"י.

105 ראה משנה שקלים ו, ד.

106 כרש"י.

107 כרש"י.

108 כת"י ורש"י.

109 מעין רש"י.

110 ביחס.

מבפנים. ואמר שבכתף ההוא **שנים שלחנות** וזה הכתף הוא לצד המזרחי של השער שבצד צפון. מבכתף¹¹¹ השני שמצד מזרח הפתח¹¹² או מערבו היו ג"כ שתיים שלחנות אחרות. ואמרו **אשר לאולם השער** - ר"ל אשר לשער האולם, כי שער צפונה הוא שער האולם עצמו. ואמרו **ארבעה שולחנות מפה** - ר"ל שנים שמצד האולם מפנים ושתיים שמאותו הצד עצמו מבחוץ ועל דרך זה הארבעה שולחנות אחרות. ואמרו **אליהם ישחטו** - כי בכל אחד מהם ישחטו העולה והאשם שהם קדש קדשים וכולם נשחטים בצפון¹¹³ והשער ההוא עומד בצפון.

[מב] **וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית אך אמה אחת וחצי ורחב אמה החצר ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה אחת אליהם ויניחו את הכלים אשר ישחטו את העולה במ והזבח.** והיו ג"כ שם **ארבעה שלחנות** קטנות¹¹⁴ **מאבני גזית** לצורך העולה וכן לצורך החטאת והאשם¹¹⁵ והזכיר העולה כי היא נכבדת, כי כלה כליל. ואמר שהאורך ההוא והרחב והגובה היו **אליהם** - ר"ל לשלחנות ואחר שאמר לעולה יבאר מה צורך השולחנות - הוא **לשיניחו** עליו **הכלים** - ר"ל כי הצורך הוא לשיניחו בהם הכלים אשר ישחטו **העולה והזבח** - ר"ל החטאת והאשם. **בם** - ר"ל באותם הכלים והם הסכינים גם המזרקים¹¹⁶ שמקבלים **בם**¹¹⁷ השחיטה, שגם הם צורך השחיטה. ולדעת יונתן **אליהם** נקשר עם ויניחו והוא¹¹⁸ ו¹¹⁹ נוספת¹¹⁹ אליהם יניחו אמר 'עליהון יחתון' או יהיה מסורס¹²⁰ ויניחו אליהם.

[מג] **והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב ואל השלחנות בשר הקרבן. והשפתים** - פרשוהו שהם דמות ווי ברזל¹²¹ שהיו קבועים בעמודים ובכתלים לתלות

111 נראה שצ"ל: 'ובכתף'.

112 אם הכתף הרשאוונה היתה בצד המזרחי של השער, הרי ברור שהשניה היא בצד המערבי.

113 ראה משנה זבחים: 'העולה - קדשי קדשים שחיטתה בצפון' (ה, ד); 'אשמות...שחיטתן בצפון' (שם שם, ה).

114 כר"א מבלגנצי.

115 כמו שאמר בסוף הפסוק: 'הזבח'.

116 כרד"ק.

117 נראה שצריך להוסיף: 'דם'.

118 שב 'ויניחו'.

119 ויש להבין כאילו לא נכתב ו', אלא 'יניחו'. וראה ברד"ק.

120 ויש לקרוא את המילים בהיפוך הסדר.

121 כת"י.

בהם הקדשים להפשיטם¹²², ונקראו שפתים לפי שמסדרים אותם שם - 'שפות הסיר שפות' (לעיל כד, ג). ואמרו **מוכנים בבית** - ר"ל בבית המטבחים¹²³ ואמר כי היו מניחים בשלחנות הנזכרות ג"כ **בשר הקרבן** והוא נתחי העולה כאמרו 'ונתח אותו לנתחיו' (ויקרא א, יב).

[מד] ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון). אמר כי מחוץ של השער הפנימי והוא של החצר הפנימי וזה החוץ בתוך החצר הפנימי ויקראו חוץ¹²⁴ בערך¹²⁵ האולם אשר בשער¹²⁶. לשכות שרים - חדרים ללויים המשוררים¹²⁷, והם להניח שם בגדיהם ותכשיטיהם. ובאר עוד שאלה היו בחצר הפנימי. ואמרו **אשר אל הכתף** - ר"ל כי אותם הלשכות שבעבר צד שער הצפון היו פניהם - ר"ל פתחיהם¹²⁸, דרך הדרום, ירצה: נוכח הדרום, כי מהפתחים ההם ילכו בקו ישר לדרום ואמרו **אחד אל כתף שער הקדים** - ירצה: כי היה שם לשכה אחת בכתף וצד שער הקדים, שפניהם¹²⁹ ר"ל פתחה לדרך הצפון והיה הפתח ההוא מן הצד.

[מה] וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית. דבר לו האיש ההוא שראה במראה הנבואה, כי לשכה אחת מהלשכות הנזכרות שפניהם דרך הדרום והראה אותה לו באצבעו וזה אמרו: **זה הלשכה היא לכהנים שומרי משמרת הבית** - ר"ל בעלי המשמרה המשרתת, להניח שם בגדיהם ותכשיטיהם.

[מו] והלשכה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שומרי משמרת המזבח המה בני צדוק הקרבים מבני לוי אל ה' לשרתו. אמר שהלשכה הנז' שפניה דרך הצפון היא מיוחדת לכהנים המיוחדים, המעולים מכל הכהנים והם משפחת בני צדוק אשר היה בימי דוד ושלמה ולא נמצא פסול בזרעו והיו עובדים השם תמיד וכאמרו לפני¹³⁰ 'והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי' (להלן מד,

122 כרש"י ורד"ק.

123 כת"י.

124 ואף שהוא בתוך החצר הפנימית.

125 ביחס.

126 כרש"י.

127 כרש"י.

128 כרש"י.

129 נראה שצ"ל: 'שפניה'.

130 להלן.

טו). ואמרו **שמרי משמרת המזבח** - כי הם ביחוד עשו עבודת הקרבנות וכאמרו עליהם לפנים 'המה יקרבו אלי לשרתני' (שם) ולכן ישמרו משמרת המזבח לעתיד.

[מז] **וימד את החצר אך מאה אמה ור(ו)חב מאה אמה מר(ו)בעת והמזבח לפני הבית. וימד את החצר** - היא עזרת ישראל¹³¹ והיה מאה על¹³² אמה וכך יהיה לעתיד כי בבית שני לא היה כזה, אלא מאה ושלושים אורך ורוחב עשרה¹³³, **והמזבח לפני הבית** - מזבח העולה והוא מזבח הנחשת והיה סמוך לבית, ר"ל לאֵלם, לא סמוך ממש.

[מח] **ויב(י)אני אל א(ו)לם הבית וימד אל אלם חמש אמות מפה [וחמש אמות מפה ורחב השער שלש אמות מפון] ושלש אמות מפ(ה)ן]. אולם הבית** - הוא כמו פרוזדור ונקרא בית שער והיה קודם לבית הכולל ההיכל והדביר ואמרו ר"ל אילי האלם¹³⁴, שהיו סמוכים לפתח האולם אחד מפה ואחד מפה והם עובי כתפות הפתח שמשני צדדיו מן המזרח למערב והיה העובי ההוא חמש אמות והוא בעצמו עובי הכותל. ואמרו **רחב השער** - ר"ל רוחב כתף השער, וזה כי אורך האולם שהוא על פני רוחב הבית עשרים אמות וכמו שיאמר בסמוך (בפסוק הבא) ורוחב השער ארבע עשרה אמה והיה סתום מפה שלשה אמות ומפה ג' אמות וזהו אומרו רחב השער ר"ל הרחב הסמוך לשער והוא הכתוב מפה ג' אמות נמצא השער הפתוח ל"ד אמות.

[מט] **אך האלם עשרים אמה ורוחב עשתי עשרה אמה ובמעלות (עשר) [אשר] יעלו אליו ועמודים אל הא[י]לים.** ר"ל ובמעלות היה הדרך אשר יעלו לאולם, כי היו עולים לו במעלות מעזרת ישראל, כי ההר היה מושך ועולה, או יאמר ויביאני במעלות אשר יעלו אליו והוא נמשך אל ויביאני אשר בפסוק הראשון¹³⁵ ואמרו **ועמודים על האלים** - כי לאלים שזכר באמרו 'וימד אל אולם' (לעיל מח) הכולל שני אלים, היו שם עמודים אחד מפה לאיל האחד ואחד מפה לאיל השני.

131 כרש"י.

132 נראה שצריך להוסיף: 'מאה'.

133 במשנה מידות (ב, ו): 'עזרת ישראל היתה אורך מאה אמה ושלושים וחמש, על רוחב אחת עשרה'.

134 אולי כוונתו לפסוק הבא 'ועמודים אל האילים', היינו אילי האולם, ואם אכן האולם הוא כמין פרוזדור ובית שער, מה מקום לאילים שם.

135 הקודם.